

В. М. Черторижський

Питання особливостей транскордонного регіону та його роль у регіональному економічному розвитку

У статті висвітлено деякі особливості транскордонної регіональної економіки та її пріоритетні позиції у структурі регіональної економічної науки, також розглядається “додержавний” режим функціонування, причини зростання економічних процесів та їхні наслідки у транскордонному регіоні, підкреслюється інкорпоративний характер транскордонного регіону тощо.

Ключові слова: *глобалізація, транскордонні регіони, регіональна економіка, регіональний економічний розвиток, конкуренція, інкорпоративизм.*

Постановка проблеми. Регіоналізація національно-державної економіки набула в даний час характер загальної тенденції в усіх країнах світу. В умовах глобалізації це призвело до виникнення істотного протиріччя – між регіоналізацією, з одного боку, та глобалізацією, з іншого. Однією з форм цього прояву є існування регіонів, що знаходяться у статусі транскордонних. Такі транскордонні регіони мають особливість, яка полягає в тому, що, залишаючись територіальними елементами даної національно-державної економіки, вони, водночас, набувають глобалізаційний “додержавний” режим функціонування.

Увага вчених до економічних процесів, що відбуваються у транскордонних регіонах, відображає зростання значення названих процесів. Дослідження теорії та практики транскордонних регіонів набуває особливої актуальності – адже в епоху глобалізації ознаками транскордонного (в тій чи іншій мірі) володіють практично всі регіони, навіть ті з них, які формально не отримують статус транскордонних, що дозволяє характеризувати транскордонність вже як “системну” тенденцію регіонального економічного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку транскордонної регіональної економіки та транскордонної взаємодії викликають підвищений інтерес науковців і практиків. Значний вклад у вивчення та вирішення різних аспектів цих проблем внесли такі вітчизняні вчені, як М. І. Долішній, П. Ю. Беленький, Н. А. Мікула, Є. Е. Матвєєв, І. В. Студенніков, В. С. Будкін та ін. Серед закордонних вчених слід назвати М. Перкмана, М. Портера, М. Руссо, Дж. Вілея, А. Мерфі, Г. Мюрдаля, А. Гранберга та ін. [1-5].

© В. М. Черторижський, 2014.

Метою статті є окреслення проблематики та особливостей транскордонних економічних протиріч.

Виклад основного матеріалу. Прикордонні регіони України, незважаючи на вигідне їхнє геополітичне положення та наявний потенціал, здебільшого є нестабільними регіонами в економічному плані. Однак світовий досвід стверджує – прикордонні території як глокальні системи¹ господарювання володіють додатковими конкурентними перевагами власного розвитку.

Саме прикордонні регіони повинні розглядатися як ефективний інструмент розвитку та зміцнення:

- по-перше, внутрішньодержавних міжрегіональних господарських зв'язків;
- по-друге, економічних зв'язків прикордонних українських регіонів з аналогічними регіонами суміжних держав;
- по-третє, як економічна форма інтеграційних контактів з регіонами “далекого зарубіжжя”.

В умовах одночасного зростання процесів глобалізації та регіоналізації інтенсифікується процес формування транскордонних регіонів у якості нових структурних елементів розвитку соціально-економічних систем, здатних одночасно відобразити як національно-державні, так і глобалізаційні імперативи [6; 7].

Теоретичну основу аналізу транскордонної регіональної економіки становить характеристика міжрегіональних інтеграційних процесів, форм та механізму реалізації цих процесів, нових сполучених суб'єктів у рамках економіки транскордонних регіонів. Вони мають особливі транскордонні економічні інтереси, задоволення яких вимагає вирішення нового виду протиріч – “транскордонних економічних протиріч”:

- з одного боку, транскордонні регіони формують умови й передумови конкурентного простору, залучення національних ресурсів у глобальні процеси інтеграції;

¹Глокалізація – це діалектичний процес взаємодії локального і глобального, це не лише зміщення глобальних процесів на рівень локальних (тобто їх локалізація, наприклад, формування окремих національних стандартів з міжнародного зразку), але й вихід локальних процесів на глобальний рівень (їх глобалізація, тобто перетворення на глобальні процеси). В основі глокалізації лежить ідея децентралізованого і “справедливого” світу. Моделі глокалізації розробляються, спираючись на мережеві форми самоорганізації і міжкультурну комунікацію. Перша глокальна організація – Glocal Forum, утворена у 2001 р. Її мета – прискорення світового розвитку через розвиток місцевостей та підвищення уваги до локальних проблем.

• з іншого – транскордонні регіони, інкорпоративно² вбудовані у відтворювальні ланцюжки сполучених територій, провокують замкненість регіональної динаміки, що порушує цілісність національного економічного простору. У прикладному аспекті це означає необхідність розробки та проведення спеціальної “транскордонної економічної політики”, яка сприяє прискореному наданню регіонам транскордонного статусу [8; 9; 10].

У механізмі розвитку економіки транскордонного регіону процес глобалізації світогосподарських зв'язків виступає домінуючим фактором. Особливо важливі в цьому відношенні ті зміни, які відбуваються з політичними кордонами між державами – з оборонних (фортифікаційних) рубежів вони все частіше перетворюються у адміністративно-демаркаційні лінії, умовні розмежування.

Адже у світовому масштабі конкурентоспроможними стануть ті національні макроекономічні системи, яким вдасться побудувати уздовж своїх кордонів економічно ефективні транскордонні регіони. Однак конкурентоспроможними транскордонними регіонами стануть ті з них, яким вдасться інтернаціоналізувати свої економічні системи.

У структурі регіональної економічної науки транскордонна регіональна економіка висувається на пріоритетні позиції, при цьому методологія та теорія її аналізу спирається на досягнення всієї регіональної галузі економічного знання.

Розвиненість, динамічність та стійкість соціально-економічного розвитку транскордонного сектору регіональної динаміки залежить від, як і було сказано вище, від інкорпоративного характеру розширення відтворювальних ланцюжків сполучених територій та визначається різним ступенем інтегрованості ресурсного та конкурентного потенціалу суміжних регіонів: за масштабами та формами адміністративного регулювання економіки, за ступенем жорсткості застосування антиконкурентного законодавства, за розвиненістю малого та середнього бізнесу, в міру економічної самостійності регіональних економічних процесів. Знання таких факторів дозволяє моделювати основні напрямки транскордонної економічної політики всередині країни.

²Інкорпоратизм – історичний феномен, що складався протягом тривалого часу, як і соціалізм чи капіталізм, є основним інституціональним принципом організації народного господарства. Це спільне і рівнодольове володіння власністю місцевим співтовариством, при якому розвиток економіки здійснюється, перш за все, через договірні відносини у задоволенні соціально значущих та особистих інтересів.

Транскордонний регіон фактично являє собою особливий тип територіальної організації національної макроекономічної системи, оскільки він охоплює локалізовані територіальні райони різних держав – це і є свого роду “макрорегіони”, які називають також “міжнародними регіонами” або “регіонами світу” (у Європі – “єврорегіонами”), тому що вони являють собою великі територіально-економічні одиниці, що входять до складу різних державних утворень.

Взаємодія регіонів суміжних держав, у результаті якої і виникають “транскордонні регіони”, є традиційним інститутом їх інтеграційної активності на міжнародній арені. Головним наслідком міждержавно-міжрегіональної взаємодії було практичне “зняття” прикордонних бар’єрів, що розширювало можливості торговельно-економічного співробітництва прикордонних регіонів. Однак такий результат часто входив у протиріччя з політичними устремліннями державної системи організації національної економіки.

Головна особливість територіального статусу транскордонних регіонів полягає у подвійності його адміністративно-управлінського статусу (підпорядкованості), оскільки з точки зору просторової організації національної економічної системи він займає в ній положення прикордонної, периферійної, території; в той же час з точки зору зовнішньоекономічних зв’язків його територіальний статус радикально змінюється, набуває більш високого рівня у системі національної макроекономічної системи – тепер він вже висувається в особливе, можна сказати, центральне положення, випереджаючи (у деяких випадках) за “зовнішньоекономічними” показниками інші “внутрішні” регіони. Це означає, що економічний розвиток транскордонного регіону стає значущим інструментом прискореного розвитку всієї національної макроекономічної системи.

Транскордонна регіональна економіка повинна перебувати в об’єктивному кореляційному зв’язку з іншими економічними підсистемами. Тобто, з одного боку, перебувати в залежності від їх розвитку, але, одночасно, може чинити на них певний вплив, оскільки в іншому випадку вона виводиться з реальних кордонів економіки, а отже, і з логічних меж економічної науки.

Сьогодні економіка розвинених країн світу демонструє не просто прискорене формування транскордонних регіонів, але й новий етап у розвитку та практичному освоєнні досвіду їхньої співпраці. Іншими словами, європейський континент став місцем апробації нового місця і нової ролі регіональної економіки, зростання ролі транскордонних регіонів у посиленні європейської інтеграції, у використанні нових

факторів економічного регіоналізму. Європейський досвід показав – зрозуміти транскордонні тенденції та перспективи економічного регіоналізму поза обліком інтеграційного концепту неможливо. Економіка різних, транскордонних регіонів відображає їх територіальні особливості – ступінь населеності території, рівень периферійності місця розташування, число малих і середніх промислових та інноваційних центрів, наявність певних природних і культурних ресурсів, а також середній рівень обсягу регіонального валового внутрішнього продукту на одного жителя, істотні відмінності в економічному потенціалі, мірі урбанізації, економічної організації національних виробничих систем тощо. Узагальнюючим підсумком розвитку на тій чи іншій транскордонній території є рівень життя населення на ній. Облік цих обставин повинен стати основою розробки ефективної регіональної економічної політики щодо реалізації економічного потенціалу транскордонних регіонів.

Транскордонна регіональна економіка розвивається під впливом різних чинників – у той час як в одних транскордонних регіонах можуть бути першими економічний застій, безробіття і сильний державної контроль, в інших – економічний підйом, зростання зайнятості і ослаблення державного контролю. Також розрізняють і бюджетну підтримку різних транскордонних регіонів. Проте існують і загальні тенденції та проблеми, загальні фактори територіального економічного розвитку, що дозволяє розробляти принципово єдину політику економічного розвитку національної економіки на рівні її транскордонної регіональної ланки, яка включає розвиток мережі співпраці, поширення компетентності, важливі проекти розвитку інфраструктури, заохочення просторового планування. Особливо важливе для регіонального економічного розвитку співробітництво в прикордонних (транскордонних) районах.

Сучасні регіонологи приділяють увагу факторам, які визначають інтенсивність і перспективи європейських транскордонних інтеграцій. Ці фактори поділяються на дві групи:

- які можуть бути змінені за допомогою названих інтеграцій;
- які не можуть бути змінені, оскільки в набагато більшому ступені залежать від навколишнього середовища, в рамках якого була створена і функціонує економіка даного транскордонного регіону.

Також у центрі уваги вчених у механізмі регіонального економічного розвитку перебував виробничий сектор. Цей підхід був історично виправданий доти, поки основний генератор робочих місць був представлений саме виробничим сектором (цей період тривав

переважно до Другої світової війни). Для регіональної економіки сектор основних робочих місць перебуває в експортному секторі регіону (у широкому сенсі, включаючи міжрегіональні зв'язки всередині даної країни), в той час, як неосновні робочі місця представлені в основному сферою обслуговування потреб місцевого населення. Зростання регіональної зайнятості населення відбувається як внаслідок зростання основних робочих місць в “експортному” секторі регіональної економіки, так і в результаті заміни виробленими в місцевому масштабі товарами або послугами, здатними замінити товари або послуги, що імпортують у даний регіон. В обох випадках приплив додаткового доходу в регіон забезпечує фонд зростання зайнятості.

Певною закономірністю сучасної динаміки транскордонного регіонального економічного зростання слід визнати те, що сьогодні вже сформувалися такі транскордонні регіони, які характеризуються вкрай уповільненим економічним зростанням або входженням у застійний стан, в яких відсутні вільні ресурси для організації нових великих фірм, які могли б слугувати підставою для створення нових галузей промисловості.

Економічна політика транскордонного регіону відіграє все більш важливу роль у теоретичному та прикладному аналізі регіонального економічного розвитку.

Найбільший інтерес у теоретичному аспекті представляє аналіз факторів, які впливають на формування і розвиток транскордонних регіонів. У центрі прикладного аспекту перебуває проблема формування транскордонних ринків в рамках даного транскордонного регіону: підтримка підприємництва, приборкання монополій, розвиток конкуренції. В умовах глобального економічного середовища теорія і практика ефективних бізнес-моделей зазнає постійних змін, і облік вектора цих змін виступає в ролі особливого джерела ефективного економічного розвитку країни. Також необхідно мати на увазі, що існує кілька рівнів бізнес-моделей, кожен з яких має свою сферу реалізації і може вступати в протиріччя з іншими сферами (наприклад, макроекономічна логіка розвитку і логіка розвитку транскордонного регіону може мати різні цілі). Слід звернути увагу і на таку важливу обставину: таке ж протиріччя можна спостерігати між інтересами розвитку економіки транскордонних регіонів і економічними інтересами “національних” регіонів.

Серед багатьох чинників формування і розвитку транскордонних регіонів з їх транскордонною економікою особливе місце займає питання про конкуренцію, оскільки лібералізація “міждержавної” торгівлі та

спрощення міжнародних інвестиційних режимів змушує до посилення конкуренції практично у всіх транскордонних інститутах. Більше того, саме тому, що внутрішні регіональні ринки жорстко регулюються національно-державними інститутами та інструментами через різні заходи, включаючи режим конкуренції, то тим важливіше значення набуває транскордонний регіон як специфічна “школа міжнародної конкуренції” для вітчизняного бізнесу і державних структур, можливість практичної апробації, якої їм надає унікальність транскордонних економічних процесів. Тому, перш ніж іти на формування транскордонних регіонів, необхідно, по-перше, дати системний аналіз “плюсів” і “мінусів” безмежності конкуренції у транскордонній економіці, по-друге, максимально підготувати підприємницькі та державні структури до функціонування і розвитку в рамках жорсткого конкурентного протистояння.

Зміни в економіці транскордонних регіонів найкраще відображають зміни, які відбуваються як у національно-державній системі економіки, так і в масштабах глобальної світової економіки. Саме транскордонні регіони – колишні економічні окраїни макроекономічної системи найточніше виявляють нові тенденції, що відбуваються на макро-економічному та глобальному рівнях. Виникнення транскордонної форми територіальної інтеграції породжує “нову загальноєвропейську модель суспільства”, підсилює конкурентоспроможність європейської економіки.

Більшість сучасних інститутів управління налаштована на консервацію існуючої моделі, хоча і прагне відповідної уваги до проблем і факторів економічного зростання. Звернемо увагу на регіональну транскордонну економічну політику ЄС. Вона спирається на певну концептуальну основу:

1) ефективна транскордонна регіоналізація є важливим інструментом протидії сепаратизму і протистоянню між центральними, регіональними та місцевими органами влади;

2) регіони – це територіальні одиниці, необхідні для здійснення транскордонної політики щодо забезпечення стабільності та економічного розвитку;

3) важливим завданням Ради Європи ЄС є підготовка інститутів та інструментів, необхідних для забезпечення багатостороннього діалогу між регіонами;

4) програми Європейського Союзу з транскордонного співробітництва фактично є програмами співробітництва між регіональними структурами різних держав.

Висновки. Актуальність розвитку транскордонних регіонів для України полягає в тому, що за допомогою їхнього створення можливе прискорене вирішення тих економічних і соціальних проблем, які сьогодні залишаються в стадії вирішення.

Проблема транскордонних регіонів полягає в практичній нерозвиненості інфраструктурного забезпечення, що не дозволяє їм технічно виконувати взяті на себе зобов'язання щодо розвитку транскордонного переміщення працівників і товарів. Сучасний кордон має бути відкритим, і забезпечення цієї відкритості – безумовний пріоритет у транскордонному співробітництві.

Щоб попередити входження у застій, українська економічна політика прикордонних регіонів повинна бути спрямована на свідоме стимулювання створення нових форм, які можуть слугувати базою формування нових високих галузей промисловості у транскордонних регіонах. При цьому слід враховувати, що більшість держав сьогодні активно експериментують з фондами венчурного капіталу і технічними агентствами інноваційної допомоги, щоб допомогти не лише у створенні нових приватних фірм, але й кооперації виробника та інноватора.

Практика становлення й розвитку економічних зв'язків між прикордонними регіонами різних країн свідчить про те, що в ході реалізації таких зв'язків виникає унікальний механізм оптимального інтеграційного ефективного міжрегіонального співробітництва. У рамках такого механізму можливе прискорене відродження економічних контактів між регіонами суміжних держав, а найважливіше, формування та примноження відносних конкурентних переваг, якими володіє кожна територія з поєднуваних в єдиний регіон. Це означає, що транскордонні регіональні відносини не лише істотно збільшують потенціал кожної території, але й створюють матеріально-технічну та організаційно-економічну основу більш раціонального досягнення поставлених регіонами економічних та соціальних цілей.

Список використаних джерел

1. Беленький П.Ю. Конкурентність на транскордонних ринках / П. Ю. Беленький, Н. А. Мікула, Є. Е. Матвеев. – Львів: Інститут регіональних досліджень НАН України, 2005. – 214 с.
2. Давыденко Л.Н. Трансграничное сотрудничество: экономические и институциональные основы: пособие / Л.Н. Давыденко, А.И. Литвинюк. – Минск: БГПУ, 2006. – 207 с.
3. Murphy A. Regions frontalières et développement endogene: de nouveaux territoires en construction au sein de l'Union Européenne. Hommes des Terres du Nord; 1993.

4. Perkmann, M. (2003) Cross-Border Regions in Europe. Significance and Drivers of Regional Cross-Border Co-operation. Pp. 153-171. in: European Urban and Regional Studies, 10(2).
5. Porter, M (1990) The competitive advantage of nations. Macmillan Press.
6. Krugman, P. (1998) Whats new about the new Economic Geography? Oxford Review of Economic Policy, 14, 7-17.
7. Scott, W.R (1995) Institutions and Organizations. Sage Publications, London. Regions frontalières et développement endogene: de nouveaux territoires en construction au sein de l'Union Européenne. "Hommes des Terres du Nord"; Murphy, A. 1993.
8. Nilson, H.R. Nordic Regionalization: On How Transborder Regions Work and Why They Don't Work. 1997. Pp. 399-426 in Cooperation and Conflict, Vol. 32(4).
9. Anderson, J* & Liam ODrowd (1999) Borders, Border Regions and Territoriality: Contradictory Meanings, Changing Significance. Regional Studies, Vol. 33 (7), pp. 593-604.
10. Мрикаев К.Р. Экономика трансграничных регионов как новый элемент экономической структуры регионального производства / К. Р. Мрикаев // Проблемы и пути экономического развития регионов. Сборник научных статей. Владикавказ. Изд-во СОГУ, 2006.

Chertoryzhskyy V. M. The features of the cross-border region and its role in regional economic development.

The article highlights some of the features of cross-border regional economy, its priority positions in the structure of regional economic science, and also considered mode of "two-state" functioning, the reasons of the growth of economic processes and their consequences in the cross-border region, emphasizes the incorporative nature of cross-border region, etc.

Key words: globalization, cross-border regions, regional economy, regional economic development, competition, incorporatism.

Черторижский В. Н. Вопросы особенностей трансграничного региона и его роль в региональном экономическом развитии.

В статье освещены некоторые особенности трансграничной региональной экономики, её приоритетные позиции в структуре региональной экономической науки, также рассматривается режим "двухгосударственного" функционирования, причины роста экономических процессов и их последствия в трансграничном регионе, подчеркивается инкорпоративный характер трансграничного региона и т.д.

Ключевые слова: глобализация, трансграничные регионы, региональная экономика, региональное экономическое развитие, конкуренция, инкорпоратизм.